

Gordon Matta-Clark'ın Eserlerinde Evin Yıkımı ve Modernizm Eleştirisi

Deconstruction of Home and Criticism of Modernism in Gordon Matta-Clark's Works

Fide Lale DURAK

Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Ankara, Türkiye

Serap EMMÜNGİL

KARAMANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Ankara, Türkiye

Açıklama (Bu makale, Fide Lale Durak'ın Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalında sürmekte olan Sanatta Yeterlilik çalışması kapsamında hazırlanmıştır.)

Geliş Tarihi/Received 04.02.2024
Kabul Tarihi/Accepted 11.03.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 31.03.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
Fide Lale DURAK
E-mail: fidelaledurak@gmail.com

Cite this article: Durak, F. L., & Emmüngil, S. K. (2024). Deconstruction of home and criticism of modernism in Gordon Matta-Clark's works. *Art Vision*, 30(52), 79-87. <https://doi.org/10.32547/artvision.1416408>

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ÖZ

Bu çalışmada, sanatçı Gordon Matta-Clark'ın mimari yapıları kullanarak ürettiği yapıtlarındaki ev imgesi, özellikle 60'lı ve 70'li yıllarda modernizme karşı gelişen tartışmaların felsefi kaynaklarından yola çıkılarak araştırılmıştır. Antik Yunan'dan modernizme kadar felsefenin konusu olagelen varoluş kavramı, Locke, Hume, Descartes, Kant, Heidegger gibi düşünürlerin görüşleri ile birlikte ele alınmış; varoluşa getirilen deneysel ve rasyonel yaklaşımların bir parçası olarak mekân, uzay ve zaman kavramlarının tanımlamalarına yer verilmiştir. Modern dönemde mekâna yönelik öznel yaklaşımlara dikkat çekilerek mekânın deneyimlenmesi Matta-Clark'ın yapıtları bağlamında incelenmiştir. İşlere konu olan ev, evin yıkımı, Lefebvre'in mekânın yeniden üretilmesi yaklaşımıyla birlikte ve mekân-ideoloji ilişkisiyle çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ev, Evin yıkımı, Mekân, Modernizm, Gordon Matta-Clark

ABSTRACT

In this study, the philosophical background of the arguments developed against modernism that emerged especially in the 60s and 70s, and the image of the house in the works of art of the artist Gordon Matta-Clark produced by using architectural structures were investigated. The concept of existence, which has been the subject of philosophy from ancient Greece to modernism, is discussed together with the views of thinkers such as Locke, Hume, Descartes, Kant and Heidegger; while definitions of the concepts of space, space and time are included as a part of the experimental and rational approaches to existence. The experience of space has been examined in the context of Matta-Clark's works, and attention has been drawn to the subjective approaches to space in the modern period. The concrete and abstract meanings of the destruction of the house, which is the subject of Matta-Clark's works, were analyzed in accordance to Lefebvre's approach to the reproduction of space and the relationship he establishes between space and ideology.

Keywords: Home, Deconstruction of Home, Space, Modernism, Gordon Matta-Clark

Giriş

Modernizmin 17. yüzyılın ortaları itibariyle filizlenmeye başlayan düşüncesi, aynı yüzyıl içerisinde siyasi temsillerini de oluşturmuş ve halkın gündelik yaşamında köklü değişiklikler yaratmıştır. Rasyonel düşünce, bilim felsefe alanlarında olduğu gibi sanat alanında da gelişmelere kaynaklık etmiştir. Modern dönemde düşünce alanında ortaya çıkan tartışmalar, bir birikim olarak post-modern döneme taşınmış ve aynı zamanda kendi karşıtlığını da oluşturmuştur. Bu makale kapsamında, Gordon Matta-Clark'ın üretimlerini gerçekleştirdiği 1960-70 yılları arasına odaklanılarak, o dönem ortaya çıkan düşünceler ile yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin sanatçı üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Gordon Matta-Clark mimari yaklaşımında, iki önemli isimden etkilenmiştir: Colin Rowe ve Peter Eisenman. Bu iki önemli mimar modernizmin temelde başarısızlığa uğradığını belirtmişler ve modern mimari formları eleştirmişlerdir. Beşlioğlu Matta-Clark'ın mimari deneyselliği üzerine yaptığı doktora çalışmasında: "Matta-Clark'ın öğrenciliği sırasında

Cornell Üniversitesi'nde akademisyen olan Rowe'un, Matta-Clark'ı etkilediği düşünülür" (Beşlioğlu, 2008, s. 13-14) demektir. Rowe'un özellikle modern mimariden uzaklaşan, formu işlevsellik değil sadece sanatsal estetik ile değerlendiren görüşleri sadece Matta-Clark'ın üzerinde değil okulun mimari anlayışında da etkisi büyüktür. Bir dönem Rowe'un öğrencisi olmuş Eisenman'a göre ise, modernizmin başarısız olmasının nedeni hümanizm ve işlevselciliktir. Rowe, tarihsel bir sıralama yaparak modernizmi başarısız bulmuş, Eisenman ise hümanizmin ve işlevselciliğin modernizme ihanet eden unsurlar olduğunu düşünmüştür. Her iki mimar da modernizm değerlendirmesini, tarih bağlamı içinde ele almayarak mimarinin kendi kurallarına odaklanıp 'sanat için sanat' anlayışına benzer bir yaklaşım geliştirmişlerdir.

Düşünsel alandaki bu tartışmalar, sanat yapıtının galeri dışına çıkması, mekâna yönelik müdahaleler, performans gibi yenilikleri tetiklemiş ve sanatta kavramsal olanı öne çıkartmıştır. Bu dönemde, disiplinlerarası çalışma örnekleriyle hibrit yapıtlar oluşmaya başlamış ve bunun önemli bir örneği olarak Gordon Matta-Clark, yapıtlarında mimari ile heykeli birleştirmiştir. Matta-Clark'ın, Suzanne Haris, Tina Girourard, Richard Nonas gibi diğer mimar ve sanatçılarla birlikte, 'anarchy' (anarşi) ve 'architecture' (mimari) kelimelerini birleştirerek oluşturduğu 'Anarchitecture' (mimarşi) grubu, "mimariyi, mimarinin dışına atılmış, kullanım-dışı olarak tanımlanmış artık-mekânları, yüzeyin değiştirilmesinden ibaret kozmetik yaşamları, mekânın siyasi konumunu ve özel mülkiyeti tartışmışlar ve bu konulara ilişkin projeler üretmişlerdir" (Aytaç ve Madra, 2007, s. 63). Matta-Clark'ın özellikle terkedilmiş evleri keserek, bölerek, parça çıkartarak ürettiği yapıtları, yıkım-yeniden anlamlandırma ekseninde oluşurken, kavramsal yaklaşımının kaynaklarını modern düşüncenin kökenlerinde ve yaşadığı dönemin eleştirel yaklaşımında bulmaktadır.

Materyal ve Yöntem

Sanatçı Gordon Matta-Clark, mekâna yönelik deneysel yöntemiyle 1960 ve 70'li yıllarda dönemi için öncü olmuştur. Sanat kariyerinin başlarında, arazide yaptığı mekâna özgü işlerinden ziyade mimari mekânlara, binalara, evlere yaptığı müdahaleler bu çalışmada incelenen yapıtlardır. Sanatçı ve yapıtları hakkında literatür taraması yapılmış; işlerinin yer aldığı müze ve galerilerden görsellere ulaşma amacıyla faydalanılmıştır. İngilizce makale, tez ve kitaplara ulaşılarak sanatçı hakkındaki Türkçe bilgilere katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Yapıtların kavramsal ve eleştirel yönünün felsefi bağlantılarını kurabilmek için ilgili olduğu düşünülen düşünürlerin görüşlerine yer verilmiş ve yapıtlarla bağlantıları kurulmuştur. Mekâna ve varoluşa

yönelik öznel yaklaşımların modernizm ile ilişkisi ortaya konularak Matta-Clark'ın modernizm karşıtı işleri ile bağlamı değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle ABD'de kapitalizmin içine girdiği kriz, sanatı ve sanatçıları da etkilemiştir. Sanayileşme modelinin değişmesinin, bazı yerleşim yerlerinin işsizlik nedeniyle boşaltılmasının, banliyölerdeki yaşamın sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda kötüye gidişinin, Matta-Clark'ın yapıtlarındaki başat etki olduğu görülmüştür.

Matta-Clark'ın üniversitede mimarlık eğitimi sırasında karşılaştığı öğretim görevlisi-mimarların ve ayrıca babası Matta'nın da sürrealist bir ressam ve mimar olmasının sanatçının üzerinde önemli etkisi olduğu görülmüştür. Modernizm karşıtlığının başlangıç noktasını modern mimariye dönük eleştirilerin oluşturduğu, ardından toplumsal sorunlara yönelik duyarlı bakışının özellikle mimari yapılara dönük müdahalelerle bütünleştirdiği düşünülmüştür.

Bu çalışmada, Matta-Clark'ın mekâna yönelik müdahaleleri estetik açıdan incelenirken, ev aracılığıyla yıkılan, eleştirilen düşüncenin felsefi kaynakları da araştırılmıştır. Özellikle, yapıtların odağında olan modernizm, endüstrileşme kavramları ve bu kavramların eleştirisiyle ortaya çıkan mekâna yönelik sorgulamalar ele alınmıştır. Sorgulamaların kavramsal yönünde ve yapıtların felsefi önermelerinde, modern ve post-modern düşüncüyü ortaya çıkartan kaynaklar bulgulanmıştır.

Modernizm ile Ortaya Çıkan Öznellik

Zaman ve mekân sorguları çoğu zaman, insanın varlığı, benliğin ne olduğu gibi sorulara aranan yanıtlarla birlikte kendini dayatmıştır. 16. ve 17. yüzyılda bilimsel devrime dayanan İngiliz felsefesi deneycilik geleneğine yaslanarak insanın deneyimi dışında dünya hakkında fikir sahibi olamayacağını öne sürmüştür. Bu görüşün temsilcilerinden olan Locke şöyle demektedir:

"Zihin usun ve bilginin bütün gereçlerini nereden edinmiştir? Bunu tek sözcükle deneyden diye yanıtlayacağım. Anlığımızı düşüncenin bütün gereçleriyle donatan şey ya dışsal duyulur şeyler üzerinde ya da zihnimizin algıladığımız ya da düşündüğümüz şeylerle ilgili olarak yaptığı içsel işlemler üzerinde yaptığımız gözlemlerdir" (Locke, 1992, s. 85-86).

Benzer şekilde Hume da bilgi edinmede duyulara ve deneyimlere öncelik vererek "Fakat düşüncemizin, [...] aslında çok dar sınırlar içinde kaldığını ve zihnin bu

yaratıcılık yeteneğinin, duyuların ve deneyimin verdiği malzemeleri birleştirmek, yerlerini değiştirmek, büyütme ya da küçültme yetisinden başka bir şey olmadığını görürüz” (Hume, 1976, s. 14) demiştir.

Britanya'nın bilgiye olan ampirik yaklaşımı kıta Avrupa'sının tamamında aynı değildir. Descartes, bir yöntem olarak getirdiği şüpheli yaklaşımında duyulara ve deneyimlere güvenilemeyeceğini vurgulamıştır. Ona göre güvenilecek olan 'düşünen şey' ve bu yolla edinilen bilgidir. Descartes bilgi edinme yolunu şöyle açıklar: “Zira, ancak kendisine akıl tarafından açık ve seçik olarak sunulan şeyler hakkında bir hüküm vermesi için, irademi bilgimin hudutları içinde zapt ettiğim her defada aldanmam imkansızdır” (Descartes, 1942, s. 47). Descartes, önsel duyum ya da anlık deneyimleri sorgulamış ve kuşkuyla yaklaşılacak her şeyden akıl yoluyla edinilen bilgiye vurgu yapmıştır.

Kant ise bu entelektüel ortama “aşkın idealizm” felsefesini getirmiştir. Kant, şeyleri kendi başlarına değil, ancak onların duyumsallığımızda ortaya çıkardığı temsillerini deneyimlediğimizden söz eder. Kant üzerine çalışan felsefeci Chong-Fuk Lau, Kant'ın yöntemini şöyle özetler: “Kant, [...] Eleştiri'deki en merkezi argümanı aşkın çıkarım olarak adlandırır. Çıkarımın amacı, şüpheli bir iddiayı kökenine kadar takip ederek doğruluğunu teyit etmektir” (1998, s. 4). Lau, Kant'ın yöntemi anlaşıldığında onun aşkın felsefesinin de anlaşılabilirliğini, insanın bilgiye ulaşırken yaptığı sentez olarak özetlenebilecek olan “a priori”nin, Kant için bir amaç değil sonuç olduğunu, asıl önemli olanın bilgiye ulaşma metodolojisi olduğunu söyler. Kant için mutlak uzay, tüm maddenin varlığının temelidir ve kendisi de kendine ait bir gerçekliğe sahiptir.

Bu felsefi yaklaşımlar, modernizm ideolojisine kaynak oluşturmuş ve post-modern dönem olarak adlandırabileceğimiz günümüzün ideolojisinin eleştirel yaklaşımına da temel olmuşlardır. Felsefeci Tülin Bumin, modern dönem felsefesinin, Antik dönemden en önemli farkının; insanın varoluşu, 'özne olan insan tasarımında bir imge' olarak görmesi olduğunu söylemiş ve bunu özne metafiziği olarak adlandırmıştır:

“Böylece oluşan özne metafiziği, akıl ilkesiyle temellenen bir idealizm (Descartes, Leibniz, Hegel), özneliliğin özünü istem ve insan etkinliğinin ereğini de dünyayı dönüştürmek olarak tanımlayan bir pratik ve istemci yönelim (Kant ve Fichte) ve sonuç olarak da istemciliği, mutluluk, özgürlük gibi kendi dışında bir şeyle ilişkilendirerek bir şeyi isteme olmaktan çıkarıp 'istem istemi' (volonté de volonté) ya da güç için güç tarzında tanımlayan ve en iyi ifadesini Nietzsche'nin güç istemi kavramında bulan eğilim olarak modernlik boyunca gelişti” (2005, s. 50-51).

Tülin Bumin'in modern dönem felsefesinde dikkat çektiği, varoluşu özne olarak değerlendirme yaklaşımı, Schopenhauer ve ardından Nietzsche ile uca vardırılmış ve özellikle post-modernizmde ortaya çıkan yapı bozumu ve benzeri yaklaşımlar, kaynaklarını yine modernizmde bulmuştur. Örneğin Heidegger, modernizmi totaliter uygulamalar dönemi olarak eleştirirken Descartes'ın izlerini sürmüştür. Descartes'da birbirinden ayrılan özne ve nesne, Heidegger'de radikalleşerek varoluş, insanın özü olarak vurgulanmıştır. Heidegger, insanın özüne zarar verdiğini düşündüğü teknolojiyi ve modernizmi bu sebeple eleştirmiştir. Ademoğlu, Heidegger'ın “Varlık ve Zaman” kitabında ele aldığı modernizm karşıtı görüşlerini incelemiş ve onun modernizm karşıtlığını ortaya koymuştur:

“Varlık ve Zaman açıktan siyasi mesajlar vermiyorsa da dikkatli okunduğunda onun gündelik yaşamı tanımlayışı anti-modernist eğilimini de ortaya koymaktadır [...] Marksistlere göre kişisizleşme ekonomik yapıyla ilgilidir. Heidegger'a göre ekonomik bir tahlil hiçbir şeye ışık tutmaz çünkü nihayetinde kendisi de modernizmin bir aracıdır” (1996, s. 179).

Heidegger'ın, varoluşu insanın özü ile tanımlaması, Bumin'in vurguladığı özne metafiziği içerisinde ele alınabilir. Ancak her durumda Heidegger'ın modernizm eleştirisi post-modern düşüncenin önemli kaynaklarından olmuştur.

Gordon Matta-Clark'ın Yapıtlarında Yıkım ve Yeniden Anlamlandırma

Felsefe alanında varoluş, uzay ve zaman tanımlamaları, mekân kavramına da benzer yaklaşımları getirmiştir. Mimarının ana konusu olan mekân, modern dönemde, işlevselliği ve estetik formu bağlamında felsefi olarak da tartışılmıştır. Mimaride modernizm, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında ortaya çıkmış ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında barınma ihtiyacını karşılamak üzere işlevsel binalar üretmiştir. Modern mimarının tarihi, özellikle Avrupa'da Le Corbusier'ye dayandırılmış ve Le Corbusier ile birlikte dönemin birçok mimarı barınma sorununa farklı çözümler getirmeye çalışan projeler üretirken, savaş koşulları nedeniyle evsiz kalmış insanların barınma ihtiyacını çözmeyi amaçlamışlardır. Dolayısıyla işlevsel yönü ön planda olan bu projeleri eleştirenler için biçimin feda edildiğini söylemek kolaylaşmıştır. Bozdoğan, modern mimarının biçim özellikleri özetlerken önemli temsilcilerine de vurgu yapmaktadır:

“Betonarme, çelik ve cam kullanımı, kübik formların, geometrik şekillerin ve Kartezyen ızgaraların öne çıkması ve hepsinden önce de bezemenin, stilistik motiflerin, geleneksel çatıların ve tezyini detayların bulunmayışı,

yirminci yüzyıl estetik bilinci içinde bu hareketin tanımlayıcı özellikleri olmuştur. Pek çoklarına göre, Le Corbusier, Walter Gropius ve Mies van der Rohe gibi üstatların eserleri bu modernist estetiğin en özlü ifadesidir” (2001, s. 16).

Gordon Matta-Clark'ın sanat üretimlerinde modern mimarinin etkisi büyüktür. Cornell Üniversitesi'nde mimarlık okuyan sanatçıyı bu seçime, ressam olarak bilinen ve mimarlık eğitimi de almış olan babasının yönlendirdiği düşünülür. Beşlioğlu, aralarındaki mektuplaşmalardan aktarmaktadır: “Babasının Avrupa'dan gönderdiği mektuplar oğlunu mimarlık okuması için cesaretlendirdiğini gösteriyor ve Friedrich Kiesler, Philip Johnson, Marcel Breuer gibi diğer mimar arkadaşlarıyla iletişime geçmesi için tavsiye veriyordu” (2008, s. 13). Matta-Clark her ne kadar babasının üzerindeki etkisini kabul etmese de modern mimariye yaklaşımı babasıninkine benzerlik göstermektedir.

Baba Matta, Le Corbusier ile birlikte, “İdeal şehir kavramı altında taylorist verimlilik ve bilimsel yönetim modellerinden ilham alan Ville Radieuse planı üzerinde iki yıl boyunca çalışır” (Lee, 2000, s. 6). Ancak çok geçmeden Le Corbusier'nin yaklaşımını rasyonel biçimci bularak kendi özgün yolunu çizer. Matta'nın mimari anlayışı sürrealizme, insan bedenine ve bilinçdışına yaslanmaktadır. Matta-Clark da tıpkı babası gibi, modern mimarinin düşüncesini ve formlarını reddetmiş ve sürrealizmden etkilenmiştir. Ancak Matta-Clark'ın işlerinde öne çıkan önemli bir ayrıntı daha vardır. Onun yapıtlarının eleştirel altyapısı kapitalizm karşıtlığı ile birleşmekte, bu yüzden mekâna yönelik işlerinin modernizm eleştirisi, onunla eş anlamlı olmak üzere, kapitalizm eleştirisi olarak da okunabilmektedir.

Matta-Clark'ın yapıtlarının çoğunda banliyölerdeki yıkılmak üzere terkedilmiş evler konu alınır. Sanatçı ev kavramının insanların zihninde yerleşik olan güvenli, huzurlu, dışarının tehditlerine karşı sığınılan, barınılan anlamlarını yıkarak evi sanatının nesnesi haline dönüştürmektedir. Matta-Clark, terkedilmiş evleri kendine konu seçerken temelde modernizm ile birleşen biçimsel geometriye ve katı rasyonalizme karşı çıkmaktadır. İşlerinde kullandığı kesme eylemine yönelik Barlas şu yorumu yapar: “ [...] tıpkı hastalıklı bir parçanın, uzvun kesilip vücuttan çıkarılması gibi, modern mimari yapının, toplumsal yaşam içinde her anlamda işlev dışı bırakılışına bir tepki olarak, cerrahi müdahale altına alınmasına benzemektedir” (2021, s. 12). Çoğu zaman, Matta-Clark'ın işlevsizleşen evlere karşı getirdiği eleştirilerin, modernizm karşıtlığına değil, kapitalizmdeki ya da eş anlamlı kullanılmak üzere endüstrileşmedeki yanlış uygulamalara karşı olduğu düşünülmektedir.

Yaygın olan bu görüşe karşın, aslında sanatçının kapitalizm karşıtlığı modernizm karşıtlığı ile birleşmektedir. Çünkü, modernizmin ortaya çıkışında etkisi olan felsefi düşünce, bir taraftan onu yıkmak için kullanılırken diğer taraftan post-modern ideolojinin de alt yapısını oluşturmaktadır. Örneğin Heidegger'in totaliter bulduğu modernizm, varoluşu bireye indirgerken post-modern ideolojideki bireyciliğe de önemli katkı yapmaktadır. Diğer taraftan sanatçının kapitalizm eleştirisi, ABD'nin güncel politik sorunlarından hareketle ele aldığı yapıtlarında oldukça belirgindir.

Matta-Clark işlerinde, yaşanan ekonomik krizlere, artan mülksüzleşme ve sermayenin eski binaları yıkarak yaptığı alışveriş merkezlerine, şehrin dokusunu ve kültürünü değiştiren müdahalelere karşı çıkmaktadır. Üniversite mezuniyetinin ardından geri döndüğü Manhattan şehrinde gözlemediği sosyal ve ekonomik değişimler, sanatında özellikle etkili olmuştur. 1960'lı yılların ortalarında, yatırımların Manhattan'dan geri çekilmesiyle işçi sınıfı New Jersey'e göçmüş ve şehir boşalmıştır. Bu süreçte evsiz insanların sayısı ikiye katlanmıştır ve terkedilen binalar ile şehir giderek tekinsiz bir yerleşim alanına dönmüştür. Şehrin bu görünümü ve evsiz insanların artıklarıyla, çöplerle sokakta kendilerine kurdukları yaşam alanları sanatçının işlerine konu olmuştur.

Matta-Clark, 70'li yıllardaki kentin altyapı sorunlarından ve artan evsiz nüfusa ilişkin gözlemlerinden yola çıkarak “Çöp Duvar” adlı yapıtı gerçekleştirir (Görsel 1). Sanatçı, şehirde bulunan çöplerden bir duvar inşa etmiş ve bu yolla, kullandığı malzemeleri bağlamlarından kopararak yeniden anlamlandırmıştır. Ayrıca, sonraki yıllarda sıkça karşılaşılabilecek deneyselci yaklaşımının erken dönem örneğini oluşturmuştur.

Görsel 1.

Gordon Matta-Clark, *Garbage Wall, Karışık Teknik, 35 x 15 cm.* (Matta-Clark, 1970).

1960'lı yıllardan 70'lere gelindiğinde, ABD'nin Vietnam'daki uzun sürecek geri çekilme hareketi başlamıştır. Aynı zamanda ülkede ekonomik kriz yaşanmaktadır. Bu dönemde ülkede, modern ev mimarisi projelerine karşı

savaş başlatılır. Le Corbusier ve Uluslararası Modern Mimarlar Kongresi'nin (CIAM) ilkelerine göre 1956 yılında mimar Yamasaki tarafından inşa edilen ve bir dönem Amerika'nın konut krizine düşük kirali çözüm olarak sunulan, otuz üç binalık dev kompleks Pruitt-Igoe 1972 yılında yıkılır. Böylece modern mimarinin konut yaklaşımından 1970'li yıllar itibariyle vazgeçmeye başlanır ve paralelinde konut krizi giderek şiddetlenir. ABD'nin insanları önce banliyölere yönlendiren, sonra bu yerleşim yerlerinin boşalmasına sebep olacak adımları şöyle özetlenebilir:

“1949 tarihli konut yasası, kentsel yenileme projelerine yönelik teşviklerin yanı sıra banliyölere taşınmaya yönelik sübvansiyonlar sunarak çelişkili politikaları teşvik etti. Projelerin inşaatına federal bütçeden para akıyordu, ancak bakım-onarım harcamaları oturanların kiralarından gelecekti; azalan doluluk oranı bir kısır döngü başlattı, bakım-onarım ve güvenlik için gereken para basitçe ortada yoktu” (S. J., 2019).

Matta-Clark, 1974'te yaptığı “Bronx Zeminleri” adlı seri işini bu soruna dikkat çekmek için planlamıştır (Görsel 2). 1972'den 1973'e kadar farklı zamanlarda, yıkılmak için bekleyen binalara izinsiz girerek binaların duvarlarından, zeminlerinden, tavanlarından parçalar kesmiş ve binalardan çıkarılan, kare, dikdörtgen ve L şeklinde kesitler galerilerde sergilenmiştir.

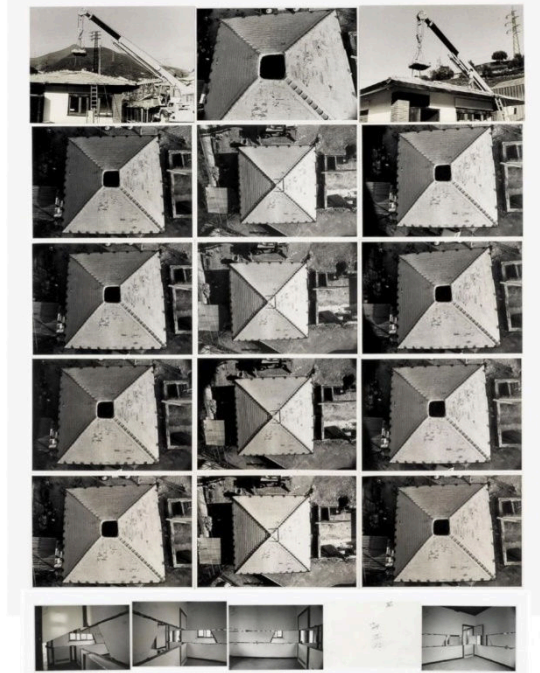

Görsel 2.

Gordon Matta-Clark, *Bronx Floors*, Bina Parçası: Ahşap ve Muşamba, 106.7 x 110.2 x 28.9 cm (Matta-Clark, 1972-1973).

Matta-Clark'ın “Bir Bütün-Delik Ev” (A W-Hole House) adlı işi yine yıkılması planlanan bir yapıyla ilgilidir (Görsel 3). Bu kez, merkezi planlanmayla yapılmış bir çelik fabrikasının,

tek katlı mühendis ofisini işlevsizleştirmek üzere müdahalede bulunmuştur. Matta-Clark binayı ilk önce ikiye bölmüş, sonra iki yarım parçadan birini tekrar ikiye bölmüş, kalan çeyreği tekrar bölmüş ve bölmeye devam ederek sonunda başlangıçtaki bütün binanın 1/32 olan en küçük yapıya ulaşmıştır. Yapıtın adındaki kelime oyunundan da anlaşılacağı üzere proje; ‘bütün’, etrafına açılan ‘delikler’ ile organize edilmiş, işlevsiz bir yapıdan oluşur: “Atrium Çatı bölümünde, piramidal çatının merkezi, vinç yardımıyla keserek çıkarılır. Dolayısıyla, yapının çekirdeği çıkarılarak, duvarlar, kapılar ve tavan merkezi bir açıklıkla birleştirilir. Ofis artık, çalışanları ve mülk sahiplerini ayıran bir bina değil, içerisinde ışıktan başka hiçbir şeyin çalışmadığı bir merkezdir” (Lee, 2000, s. 12). Sanatçının bir taraftan çalışanlar ve bina sahipleri arasındaki bariyeri kaldırmak istemesi, diğer taraftan binayı işlevsizleştirerek ışıktan başka ‘çalışan’ bir şey bırakmaması bir çelişkidir. Bu yabancılaştırıcı etki, izleyiciyi sorgulamaya yönlendirse de binanın parçalanmış hali nihayetinde yapıyı ölü bir nesneye çevirmektedir. Diğer taraftan kökeninde binanın bir ev olarak tasarlanmamasına karşın sanatçısının işine verdiği adın “Ev” olması da anlamlıdır.

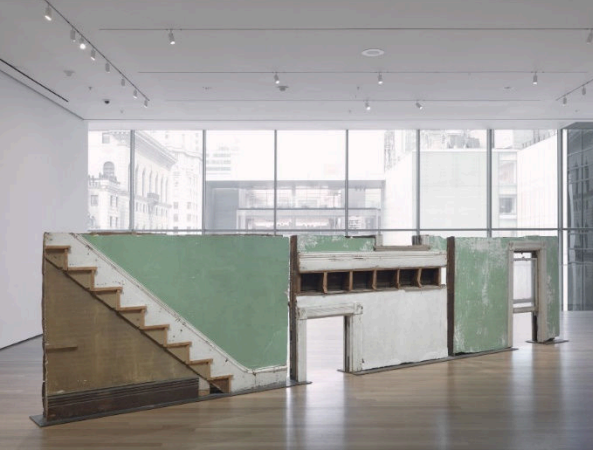

Görsel 3.

Gordon Matta-Clark, *A W-Hole House*, Bina (Matta-Clark, 1973).

Matta-Clark'ın müdahalelerine konu olan terkedilmiş banliyö yerleşimleri, 1970'lerdeki durumundan farklı olarak, 19. yüzyılda varlıklı ailelerin şehrin uzak bölgelere taşınmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin bir sonucu olarak kent merkezlerinde artan işçi nüfusu kentleri avamlaştırırken kentten uzak ayrıcalıklı yaşamlara ihtiyaç duyulmuş ve zenginlerin ardından orta sınıf da

benzer şekilde şehir dışına taşınmıştır. Ancak, ikinci dünya savaşından sonra ABD banliyöleri, birbirinin aynısı olan kutulara dönüşmüş ve kültürel olarak çoraklaşmıştır. 1970'lere gelindiğinde ise, banliyö bölgeleri tamamen çürümeye terk edilmişlerdir. Matta-Clark "Bingo" ve benzeri işlerinde bu ideolojik arka planı gün yüzüne çıkarmaya çalışmıştır (Görsel 4). Yıkım için bekleyen bir evin cephelerini bölerek ayrı ayrı kaldırmış ve sekiz ayrı bina parçası elde etmiştir. Binaların çıkarılan yüzeyleri yine galeride sergilenmiş ve sürecin tamamı videoya çekilerek belgelenmiştir.

Görsel 4.

Gordon Matta-Clark, *Bingo, Bina Parçaları: Boyalı Duvar, Metal, Plastik, Cam*, 175.3 x 779.8 x 25.4 cm (Matta-Clark, 1974a).

Matta-Clark bir binayı yıkmanın kendisi için ne anlama geldiğini şöyle anlatır:

"Bir binayı sökerek karşıtlığımı işaret ettiğim toplumsal koşulların birçok yönü var: İlk, [bu eylemi] yalnızca fiziksel gereksinim doğrultusunda değil; aynı zamanda kent merkezleri ve banliyölerde yer alan kutuları kendisine pasif, izole bir tüketici (yani neredeyse tutsak bir izleyici kitlesi) sağlama bağlamı olarak müsrifçe kullanan endüstri tarafından da önsel olarak koşullandırılmış bir çitleme durumunu açmak [için gerçekleştiriyorum]" (Lee, 2000, s. 26).

Bahsedilen pasif ve izole tüketici, "Bölme" işinde de başrolde (Görsel 5). Matta-Clark'ın bu işi gerçekleştirdiği Englewood, sömürge döneminde kurulan bir şehirdir. New York şehrinin büyümesiyle Englewood da gelişmiş ve New York'a gidip gelenlerin kaldığı bir banliyöye dönüşmüştür. 1960'lara gelindiğinde ise benzer banliyö yerleşkeleri gibi burası da terk edilmiştir.

Matta-Clark, yıkımı planlanan New Jersey'deki bu banliyö evini baştan aşağı bölmek için elektrikli testere kullanmış, böldükten sonra temelin bir tarafını kademeli olarak kazarak yapıyı aşağı kaydırmış ve temelin üzerine

oturtmuştur. Böylece baştan aşağı kestiği evde, yarığın açık hava ve ışıkla dolmasına izin vererek estetik bir biçim oluşturmuştur. Lauzon'a göre sanatçının bu yaklaşımı New York şehrinin ve peşinden Chicago'nun gökdelenlerle donatılmasına bir göndermedir: "New York şehrinde çökmekte olan yerel altyapısına kesikler oluşturur ve aynı zamanda kentsel yenilenmenin başarısız durumunu gösterir" (2017, s. 44).

Çünkü Matta-Clark, kapitalist krizin yarattığı çöküntünün bu binalarla simgeleştirdiğini düşünmektedir.

"Bölme", Freud'a referansla birçok anlamda yorumlanmış olsa da sanatçı verdiği bir röportajda şöyle diyecektir: "Çalışmam birçok şey olabilir ama illüzyon değildir [...] Her şey doğrudan bir fiziksel müdahale ile ilgili ve bunun dışında herhangi bir şeyle ilişkilendirilmemeli" (Lauzon, 2017, s. 47). Matta-Clark, hem gettolardaki elverişsiz yaşam koşullarını ve konut krizine çözüm bulunamamasını, hem de kentsel dönüşüm sırasındaki başarısızlıkları eleştirmektedir. Ortadan kesilen ev, temsili bir anlam kazanmış, sanatçı eve attığı kesik ile müdahalesinin ideolojik anlamını simgeleştirmiştir.

Matta-Clark'ın bölme eylemi, terk edilen şehir ile boşaltılmış bir evi birleştirerek şehir ile ev arasında geçirgenlik oluşturmakta, bir bakıma özel alanı yarı kamusal hale getirmektedir. Maddi olarak evi yıkıma uğratar, ancak bu yıkıcı eylem yok etmek için değil yapıyı yeniden anlamlandırmak üzerinedir.

Görsel 5.

Gordon Matta-Clark, *Splitting, Bina* (Matta-Clark, 1974b).

1975 yılında, dokuzuncu Paris Bienali için yaptığı "Konik Kesişme" işi, eski pazar yeri olan Les Halles mahallesinin yıkılıp soylulaştırılması girişimine dikkat çeker (Görsel 6). Proje kapsamında Georges-Pompidou Merkezi yapılacak ve on yedinci yüzyıldan kalma iki ev kentsel dönüşüm kapsamında yıkılacaktır. Matta-Clark, Georges-Pompidou şantiyesinin bitişiğinde bulunan evleri, tepeden devasa bir

matkapla müdahale edilmiş izlenimi verecek şekilde delmiş; konik şeklindeki deliğin bir ucu sokağa açılarak özel-kamusal alan arasında, tıpkı “Bölme” işinde yaptığı gibi, bir geçirgenlik oluşturmuştur. Matta-Clark, evin önünde komşulara sığır eti pişirip dağıtarak aynı zamanda mahalle sakinleri ile etkileşime geçmiştir. Bu eylem mahalle sakinlerine mekânı bir deneyim olarak sunmasıyla, Locke’un ve Hume’un vurguladığı, anlamın duyularla algılananların ve deneyimlerin zihinde birleştirilerek oluşacağı fikrini düşündürür.

Görsel 6.

Gordon Matta-Clark, Conical Intersect, Bina (Matta-Clark, 1975).

Matta-Clark’ın işlerinde, mekânın çevresiyle kurduğu ilişkiyi ve mekânsal deneyimi düşünmek temeldir. “Patlayan Pencere” adlı işi, sanatçının mekâna yaklaşımında deneyimin ve çevresel etkileşimin önemini gösteren sıra dışı bir örnektir (Görsel 7). Peter Eisenman’ın, Mimarlık ve Kentsel Çalışmalar Enstitüsü (IAUS) yöneticisi olarak açılacak bir kolektif sergi davetiyle ortaya çıkan bu iş, aynı zamanda bir eylemdir.

Görsel 7.

Gordon Matta-Clark, Window Blow-Out, Bina (Matta-Clark, 1976).

Matta-Clark başlangıçta, kendisinden beklenen bir yöntem olarak, galerinin duvarlarını kesmeyi, zemininden parça çıkarmayı düşünmüştü ama serginin hazırlık aşamasında düşüncesi değişerek binanın pencerelerini patlatmaya evrilmiştir. Sanatçıyı bu fikre iten, binanın pencerelerinin bir kısmının zaten Güney Bronx sakinleri tarafından kırılmış olmasıdır. Ancak eylemi sergi yönetimi tarafından hoş karşılanmaz. Serginin küratörü yaşadığı şaşkınlığı şöyle anlatır: “Sadece mevcutta kırık olan pencereleri kıracağını söyledi. O noktada tamam dedim ama hepsini patlattı” (Beşlioğlu, 2008, s. 12). Matta-Clark açısından ise eylemin amacında modernizmin insani koşulları ortadan kaldırdığına dikkat çekmek yer alır: “Matta-Clark, modern mimarinin insanların ihtiyaçlarını karşılamadığını, daha ziyade insanlık dışı durumlar yarattığını; endüstrinin ise becerebildiği tek şeyin para kazanmakta olduğunu düşünüyordu” (Beşlioğlu, 2008, s. 12).

Sanatçının modernizm ve endüstri hakkındaki görüşleri Heidegger’in görüşleri ile benzerlikler taşımaktadır. Endüstrileşme insanın özüne zarar verdiği için yıkılmalıdır. Sanatçı işlerinde bu yıkımı temsili olarak gerçekleştirirken ideal mekânlar kurmaz, onun yerine insani etkileşimi artırmak üzerine performanslara yönelir. Bu yolla belki de insanın özünü yeniden oluşturmak istemekte ve kendisi için önemli olana dikkat çekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Matta-Clark’ın, mekâna bakışında insan deneyimi öne çıkar. Soyutlamalarında, mekânın yaşanmışlığına ve potansiyeline vurgu yapar ve ortaya çıkan süreci somut bir iş olarak sunar. Kapitalizmin kâr odaklı yaklaşımının insanlığa zarar verdiğini düşünür ve bu eleştiri, mekâna yönelik müdahalelerin de merkezine oturur. Modern mimariye olan karşıtlığı da kapitalizmin başarısız uygulamalarına paralel değerlendirilebilir.

Matta-Clark’ın modern mimari eleştirisi Lefebvre’ninki ile de benzerlikler barındırır. Lefebvre, modern mimari ile oluşan toplu konutların toplumsal izolasyona sebep olduğunu düşünmektedir. Bu yapıların, homojen olmaları için planlanmış olsalar da, mekânı parçaladıkları için yalıtılmış alanlara dönüşmüş katı hiyerarşiler olduğundan bahseder ve modernite kavramı doğrultusunda üretilen bu yapıları "sahte konutlar" olarak eleştirir:

Homojenlik-parçalılık-hiyerarşiklik. Bu mekân çeşitli nedenlerle homojenliğe yönelir. [...] Plansız, projersiz homojenlik. Sahte ‘toplular’ konutlar, ki aslında bunlar toplumsal izolasyondur. Çünkü (yine) paradoksal olarak, bu homojen olması için planlanan mekân parçalanır: paylara, parsellere ayrılır. Kırıntılara dönüşür. Bu da gettolar, yalıtılmış alanlar, mahalle grupları, etrafla ve çeşitli

merkezlerle doğru düzgün birleşmemiş sözde-topluluklar üretir. (2014, s. 26).

Lefebvre, toplumun ekonomi politiği ya da üretim tarzı ile mekân arasında kurduğu ideolojik ilişki için şöyle söylemiştir: “Çok muğlak olan mekân ideolojisi, rasyonel bilgiyi, etkin ama otoriter planlamayı, önemsiz ve yaygın temsilleri çalıştırıyordu” (2014, s. 22). Bu noktada ideolojinin mekâna etkisini müdahale edici bulmuştur. Lefebvre'nin eleştirisinin merkezine oturan mekânın parçalılığı, Matta-Clark'ın binaları somut olarak parçalamasında görülebilir. Baran, Matta-Clark'ın mekâna yönelik müdahalesini şöyle özetler: “Kesme, delme, parçalama, parçaları başka mekânlara taşıma, zıtlık (iç-dış, yukarı-aşağı, boşluk-doluluk, özel alan-kamusal alan) ve muğlak, muallak, geçici etkiler ile bütünü bozarak mekân algısını farklılaştırır” (Baran, 2019, s. 426). Matta-Clark bir taraftan kesip, parçalayarak müdahale ettiği mekânı işlevsizleştirirken diğer taraftan zaten işlevsiz olan mekânların terkedilmiş hallerine dikkat çekmiştir.

Ancak, Matta-Clark'ın işlerinde seçtiği evler sadece modernizm öncesinde yapılmış binalardan oluşmaz. Örneğin “Bir Bütün-Delik Ev” ya da “Bronx Zeminleri” işlerinde seçtiği binalar, modern dönemde inşa edilmiş ve post-modern düşüncenin geliştiği 60'lı ve 70'li yıllarda kullanımından vazgeçilmiş yapılardır. Bu tercihler, Matta-Clark'ın modern düşünceye olan yıkıcılığının, modernizmin felsefesiyle değil modern dönemdeki kapitalist uygulamalarla ilişkili olduğu görüşünü kuvvetlendirebilir. Diğer taraftan, zaten sanatçının işlerindeki kavramsal alt yapı felsefi olarak köklerini modernizmin öznelliğinde bulmaktadır.

Matta-Clark'ın sanatsal yöntemi ise yapı sökümü olarak adlandırılabilir. Parçalama, ayırma, yok etme gibi yöntemlerle evi, geleneksel olarak ev ile ilişkilendirilen rahatlık, mahremiyet, huzur gibi kavramların yerine izleyenleri yabancılaştıran deneyimlere çevirir. Maddi olarak yıkıma uğrattığı evi yeniden anlamlandırırken onu en temelde öznel bir deneyime dönüştürür. Kesilmiş evlerin fotoğrafları ya da evlerden kesip çıkarılan bazı parçalar dışında bir somutluk kalmaz. Evlerin dönüşümü sırasında yaşanan deneyim ve çevre ile kurulan etkileşim daha önemlidir, bu sebeple sanatçının işlerinde eylemleri videoya çekmek, fotoğraflamak önemlidir.

Matta-Clark'ın evleri ölüye yatmış, terkedilmiş, yalnız kutulara benzer. Bu evler müdahalelerinin özünü oluşturur. Sanatçı onları yıkıp-yeniden anlamlandırırken kendi sanatının nesnesi yaparak mutlaklaştırır. Buradaki mutlaklaşma Kant'ın önerdiği mutlak mekânlara benzetilebilir; bu defa sanatçının öznel müdahalesi ile

yıkılan-yeniden anlamlandırılan, dolayısıyla önce sanatçının duyumsallığında oluşmuş mekânları tecrübe ederiz. Matta-Clark'ın yapıtlarında ev, kavramsal açıdan modern düşüncenin felsefi birikimi ile anlamlanır, modernizmin başarısızlığı nedeniyle yıkılmalıdır ve işlevinden bağımsız olarak, eleştirinin bir aracı olarak yeniden oluşmalıdır.

Matta-Clark'ın yapıtlarının, modernizmin temelini oluşturan felsefi tartışmalar ile birlikte ele alınması ve modern dönemde yücelen öznelci bakış açısı ile çözümlemesi önerilmektedir. Bu bütünlük ile yaklaşıldığında, sanatçının işlerinde ön planda olan kapitalizm eleştirisinin, aynı zamanda endüstrileşmeye ve ondan ayıramayacağımız bir şekilde modernizme dönük olduğu, gözden kaçmayacak biçimde belirginleşmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir-F.L.D.; Tasarım-F.L.D.; Denetleme-S.E.K.; Kaynaklar-F.L.D.; Malzemeler-F.L.D.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi-F.L.D.; Analiz ve/veya Yorum-F.L.D.; Literatür-F.L.D.; Yazıyı Yazan-F.L.D.; Eleştirel İnceleme-S.E.K.; Diğer-F.L.D.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept-F.L.D.; Design-F.L.D.; Supervision-S.E.K.; Resources-F.L.D.; Data Collection and/or Processing-F.L.D.; Analysis and/or Interpretation-F.L.D.; Literature Search-F.L.D.; Writing Manuscript-F.L.D.; Critical Review-S.E.K.; Other-F.L.D.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Ademoğlu, A. (1996). Heidegger'in Modernlikle yüzleşmesi. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (1), 175-183. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254290>
- Aytaç, O., & Madra, Y. (2007). [İmhayı beklerken] şehrin Artıklarını Toplamak: Gordon Matta-Clark'ın sanatının siyaseti, *Doxa*, 5, 58-73. https://www.academia.edu/11961513/_%C4%B0mhay%C4%B1_Beklerken_%C5%9Eehri_n_Art%C4%B1klar%C4%B1n%C4%B1_Toplamak_Gordon_Matta_Clark_%C4%B1n_Sanat%C4%B1n%C4%B1n_Siyaseti
- Baran, D. (2019). Gordon Matta-Clark'ı hazır nesne ile okumak: Teknik nesnenin dönüşümü. *Sanat Yazıları*, 0(41), 413-433. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/343308/gordon-matta-clarki-hazir-nesne-ile-okumak-teknik-nesnenin-donusumu>
- Barlas, M. (2021). Kamusal alanda bir site-specific art öncüsü: Gordon Matta-Clark ve arayış nesnesi olarak ev. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 1-14. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1981149>

- Beşlioğlu, B. (2008). *The programmatic experimentation in the work of Gordon Matta-Clark* (Tez No. 176843) [Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bozdoğan, S. (2001). *Modernizm ve ulusun inşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde mimari kültür (3. Baskı)* (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Bumin, T. (2005). *Tartışılan modernlik: Descartes ve Spinoza (3. Baskı)*. Yapı Kredi Yayınları.
- Descartes, R. (1942). *Metafizik düşünceler (1. Baskı)* (M. Karasan, Çev.). Maarif Matbaası.
- Hume, D. (1976). *İnsanın anlama yetisi üzerine bir soruşturma (1. Baskı)* (O. Aruoba, Çev.). Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason (1. Baskı)* (P. Guyer ve A. W. Wood, Çev. ve Ed.). Cambridge University Press.
- Lau, C. (1997). *Kant's transcendental method and its under-theorized problem* (Thesis No. 48536380) [Doctoral Thesis, The Chinese University of Hong Kong]. Core. <https://core.ac.uk/reader/48536380>
- Lauzon, C. (2017). *The Unmaking of home in contemporary art (1. Baskı)*. University of Toronto Press.
- Lee, P. M. (2000). *Object to be destroyed: The work of Gordon Matta-Clark (1. Baskı)*. The Mit Press. https://monoskop.org/images/5/5d/Lee_Pamela_M_Object_to_Be_Destroyed_The_Work_of_Gordon_Matta-Clark_1999.pdf
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi (2. Baskı)* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayınları.
- Locke, J. (1992). *İnsan anlığı üzerine bir deneme (1. Baskı)* (V. Hacıkadıroğlu, Çev.). Ara Yayıncılık.
- Matta-Clark, G. (1970). Garbage wall [Özgün Eser]. Artforum. <https://www.artforum.com/events/gordon-matta-clark-16-242967/>
- Matta-Clark, G. (1972-1973). Bronx floors [Özgün Eser]. MoMa. <https://www.moma.org/collection/works/81396>
- Matta-Clark, G. (1973). A W-Hole House [Özgün Eser]. MutualArt. <https://www.mutualart.com/Artwork/-A-W-HOLE-HOUSE-ROOFTOP-TRIUM--II-/9CBC1D886322AC05>
- Matta-Clark, G. (1974a). Bingo [Özgün Eser]. MoMa. https://www.moma.org/collection/works/91762?sov_referrer=theme&theme_id=5638
- Matta-Clark, G. (1974b). Splitting [Özgün Eser]. Khan Academy. <https://www.khanacademy.org/humanities/art-1010/conceptual-and-performance-art/performanceart/a/gordon-matta-clark-splitting>
- Matta-Clark, G. (1975). Conical intersect [Özgün Eser]. Whitney. <https://whitney.org/collection/works/43339>
- Matta-Clark, G. (1976). Window blow-out [Özgün Eser]. Arkitektuel. https://www.arkitektuel.com/gordon-matta-clark/fig_17_ana_winowblowout_0/
- S. J. (2011, October 15). *Why the Pruitt-Igoe housing project failed*. The Economist. <https://www.economist.com/prospero/2011/10/15/why-the-pruitt-igoe-housing-project-failed?>